

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

A. Muxtarov, A. Boboyev

MANTIQ

O'quv qo'llanma

TOSHKENT

5 (07)

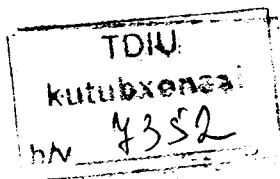
1-82

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI**

A. Muxtarov, A. Boboyev

MANTIQ

O'quv qo'llanma

Toshkent - 2016

Muxtarov A., Boboyev A. M a n t i q. O'quv qo'llanma. – T.: TDJU, 2016. -106 b.

Ushbu o'quv qo'llanmada "Mantiq" fani bo'yicha davlat ta'lim standarti va o'quv dasturida nazarda tutilgan barcha asosiy masalalar aniq va tushunarli shaklda ko'rib chiqilgan. Mavzularni yaxshi o'zlashtirishga yordam beradigan mashq va masalalar keltirilgan.

Mazkur qo'llanma fan yuzasidan asosiy bilimlarni tez o'zlashtirish va sinov hamda imtihonlarga pishiq-puxta tayyorlanishga imkon beradi. Talabalarning tafakkuri to'g'ri, fikrlash qobiliyati aniq bo'lishiga yordam beradi.

Oliy o'quv yurtlari bakalavr, magistratura, izlanuvchi va tadqiqotchilar hamda ushbu soha bilan qiziquvchilar uchun tavsiya etiladi.

Mas'ul muharrir prof. f.f.d. prof., I. Saifnazarov

Taqrizchilar: f.f.d., prof. O. Fayziyev.

© -Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2016.

MUNDARIJA

1. Mantiq fanining predmeti va uning ilmiy bilim tizimidagi ahamiyati.....	5
2. Mantiq rivojining asosiy tarixiy bosqichlari.....	6
3. Ayniyat qonuni va uning tafakkurga talablari.....	7
4. ʻOzidlik qonuni va uning inson faoliyatidagi ahamiyati.....	8
5. Uchinchisi istisno qonuni va uning bilishdagi roli.....	8
6. Yetarli asos qonuni va uning bilishdagi roli.....	9
7. Tushuncha tafakkur shakli sifatida.....	11
8. Tushunchalarni hosil qilishning mantiqiy usullari.....	11
9. Tushunchaning mazmuni va hajmi.....	12
10. Tushuncha mazmuni bilan hajmi o'rtasidagi teskari munosabat qonuni.....	13
11. Tushunchalar turlari.....	13
12. Tushunchalar o'rtasidagi munosabatlar.....	15
13. Tushunchalarni umumlashtirish va chegaralash.....	17
14. Tushunchani ta'riflash. Ta'rif - turlari.....	18
15. Tushunchalarni ta'riflash qoidalari.....	19
16. Tushunchalarni bo'lishning mantiqiy operatsiyasi. Bo'lish turlari.....	20
17. Bo'lish qoidalari.....	21
18. Tasniflash.....	22
19. Hukm: uning mohiyati va bilishdagi roli.....	27
20. Hukmlarning mantiqiy tuzilishi.....	28
21. Oddiy hukmlar turlari.....	29
22. Oddiy hukmlarning birlashgan tasnifi.....	30
23. Ajratuvchi va istisno etuvchi hukmlar.....	31
24. Hukmlarda atamalarning taqsimlanishi.....	32
25. Murakkab hukmlar.....	34
26. Murakkab ajratuvchi (diz'yunktiv) hukmlar.....	34
27. Shartli (implikativ) hukmlar.....	36
28. Ekvivalentli hukmlar (ikkilama implikasiya).....	36
29. Oddiy hukmlar o'rtasidagi mantiqiy munosabatlar.....	37
30. Murakkab hukmlar o'rtasidagi mantiqiy munosabatlar.....	39
31. Hukmlarning modalligi. Epistemik modallik.....	40
32. Deontik modallik.....	41
33. Aletik (chin) modallik.....	42
34. Savollarning mantiqiy tavsifnomasi.....	43
35. Javoblarning mantiqiy tavsifnomasi.....	44
36. Xulosa tafakkur shakli sifatida. Xulosalar turlari.....	50
37. Bevosita deduktiv xulosalar: o'zgarish.....	51
38. Bevosita deduktiv xulosa: aylantirish.....	52
39. Bevosita deduktiv xulosa: predikatga qarama-qarshi qo'yish.....	53
40. Mantiqiy kvadrat bo'yicha bevosita deduktiv xulosa chiqarish.....	54
41. Sodda qat'iy sillogizm, uning tuzilishi v aksioma.....	56
42. Sodda qat'iy sillogizm atamaları qoidalari.....	56
43. Sodda qat'iy sillogizmining asosları qoidalari.....	57

Mantiq shaxsning o'zini o'zi anglashi, intellektual rivojlanishiga ko'maklashib, unda ilmiy dunyoqarashning shakllanishiga yordam beradi.

Faoliyati odamlarning taqdiriga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan ommaviy axborot vositalari vakillari va tibbiy xodimlarning mantiqni bilishi ayniqsa muhimdir.

2. Mantiq rivojining asosiy tarixiy bosqichlari

Mantiq tarixi jamiyat taraqqiyoti tarixi bilan uzviy bog'liqdir. Odamlarning mehnat-moddiy-ishlab chiqarish faoliyatining rivojlanishiga qarab ularning fikrlash qobiliyatlari ham takomillashganki, bu tafakkurning o'zi, uning shakllari va qonunlarining tadqiqot obyekti aylanishiga olib keldi.

Tarixning guvohlik berishicha, ayrim mantiqiy muammolar eramizdan ilgarigi I ming yillikda oldin Qadimgi Hindiston va Xitoy, so'ngra Qadimgi Gretsiya va Rimda vujudga kelgan. Ular sekin-asta izchil bilimlar tizimi, mustaqil fan bo'lib shakllana boshlagan.

Fanlar va notiqlik san'atining rivojlanishi mantiqning vujudga kelishida asosiy sabablar bo'lgan. Fan xulosalar va dalillarni nazarda tutadigan nazariy fikrlashga asoslanadi. Shu tariqa bilimning shakli sifatidagi tafakkurning o'zini tadqiq qilish zaruriyati kelib chiqadi. Notiqlik san'ati, avvalo, ko'p sonli auditoriya sud majlislarida aql-idrokni larzaga soladigan, tinglovchilarni u yoki boshqa fikr tomoniga og'ishga majbur qiladigan ishonitiruvchi kuch sifatida namoyon bo'lgan. Mantiq nutqlarning ushbu majburlovchi kuchi sirini ochib berishga urinish tarzida paydo bo'ladi.

Qadimgi Gretsiyada mantiqni Parmenid, Zenon, Demokrit, Suqrot, Platon ishlab chiqishgan. Antik davrning eng buyuk mutafakkiri, Platonning shogirdi – Aristotel (eramizdan ilgarigi 384-322 yillar) esa mantiq fanining asoschisi hisoblanadi. U mantiq bo'yicha bir qator asarlarni yozgan bo'lib, bu asarlari keyinchalik "Organon" (bilim quroli) degan umumiy nom ostida to'plam xoliga keltirilgan. Aristotel o'z asarini analitika deb atagan, "mantiq" atamasi esa ilmiy muomalaga keyinroq, eramizdan ilgarigi IV asrda kirib kelgan.

Qadimgi Gretsiyada mantiqni Aristoteldan keyin stoiklar ishlab chiqishgan. Qadimgi Rimlik siyosiy arboblari TSitseron va Kvintilian, arab tilida ijod qilgan olimlar – Al-Forobiy, Ibn Rushd, o'rta asrlardagi Yevropalik sxolastlar – U.Okam, P.Abelyar ham mantiq rivojiga katta ulush qo'shishgan.

Yangi zamon davrida fan rivoji yangi turki oldiki, bu, o'z navbatida, mantiq sohasidagi tadqiqotlarni kengaytirishga imkon berdi. Taniqli olim va faylasuf F.Bekon (1561-1626) "Yangi Organon" nomi ostidagi o'z tadqiqotini e'lon qildiki, bu bilan u ushbu asar Aristotelning "Organon"ini to'ldirib, insonning bilim shakllari haqidagi tasavvurini kengaytiradi, deb gipoteza qiladi. Bu asarda induktiv uslublar asoslari jamlangan bo'lib, ular keyinchalik D.S. Mill (1808-1873) tomonidan takomillashtirildi va hodisalar o'rtasidagi sababiy aloqalarni belgilash uslublari degan nom oldi (Bekon-Mill uslublari).

1662-yilda keyinchalik mashhur bo'lib ketgan "Por-Royal mantig'i" degan darslik nashrdan chiqdi. Uning mualliflari P. Nikol va A. Arno R. Dekartning (1596-1650) metodologik tamoyillariga asoslangan mantiqiy ta'limotni yaratishdi.

Aristotel ta'limoti asosida yaratilgan mantiq XX asr boshigacha amal qilib keldi. XX asrda nemis olimi va faylasufi Leybnits (1646-1716) g'oyasiga asoslangan, fikrlarni